

A DIPLOMÁSOK SZELEKCIÓJA

A HALOGATÁST nem tűrő súlyos problémák között is az egyik legsúlyosabb a szellemi munka válsága, az elhelyezkedésre váró diplomás ifjaknak évről-évre növekedő nagy száma. Amikor a kérdéshez hozzászólni próbálok, eleve tisztában vagyok azzal, hogy éppen ezen a ponton nehéz, talán lehetetlen lenne olyan orvosságot megjelölni, mely csodaszerként az összes nehézségeket sebtében eloszlatni tudná. Ha ilyen csodaszer lenne, a szorongató helyzet már rákényszerített volna bennünket — vagy másokat, akik hasonló bajokkal küzdenek — a kitalálására. Mégis foglalkoznunk kell a kérdéssel s ha a végleges megoldást azonnal nem találjuk is meg, a helyzet lassú javításának eszközeit talán megjelölhetjük.

Diagnózist adni aránylag könnyű feladat, hiszen a kétségbeejtő helyzet szinte napról-napra mindnyájunkat foglalkoztat. A háború után tudvalevőleg mindenütt, nálunk is, szinte hihetetlen mértékben megduzzadt a középiskolai, az egyetemi hallgatók s ezzel kapcsolatban a diplomát szerettek létszáma. Ez a jelenség eleinte nem okozott különösebb gondokat, sőt egy ideig rózsás optimizmussal hajlandók voltunk benne a kulturális felsőbbtség egyik bizonyítékát látni. De nem kellett hozzá másfél évtized sem s kénytelenségből ráeszméltünk, hogy az értelmiségi pályák felé özönlés nemcsak kulturális kérdés, hanem az egész társadalom szerkezetét felborulással fenyegető, alapjában véve rendkívül bonyolult belső rétegetlódás.

Az értelmiségi pályák felé tóduló tömegekkel még azok a közösségek sem tudnak sikeresen megbirkózni, melyek a világháborút követő békekötéseket nagyobb katasztrófa nélkül úsztak meg, vagy éppen azoknak haszonélvezői voltak. Nálunk a helyzetet különlegesen súlyossá tette az ország esztelen megcsönkítése s az egész magyar értelmiség túlnyomó részének a megmaradt csonk felé irányuló áramlása. S amikor némi reményünk lehetett volna arra, hogy a békekötést követő évek átmeneti zsúfoltsága egyszer mégis enyhülni fog s többé-kevésbé normális méretű succrescentia-termelés mellett az elfogadható tempójú, bár a csonka testben szükségszerűen megzavart vérkeringés mégis csak megindul, akkor egyfelől soha addig nem látott mértékben termeltük a diplomákat, másfelől minden felkészültség nélkül ránk szakadt a gazdasági váágválság, az állam pénzügyi egyensúlyáért folytatott heroikus küzdelem, a további szaporítás helyett a már meglevő állások csökkentése — egyszóval az ú. n. „leépítés“. Így amikor a köteles gondosságot nélkülöző diplomatermelésben elértük — remél-

jük! — a maximumot, ugyanakkor a végzett ifjúság számára az elhelyezkedési lehetőségek az államnál, a közhatóságoknál éppúgy, mint a megtorpant magángazdaságban, a minimumra csökkentek.

A mai állapotnak kétségtelenül van átmeneti része is, melyet az idő enyhíteni fog: elvégre a gazdasági válság, ha előre nem is tudjuk, mikor és hogyan, egyszer mégis javulhat s oktan pesszimizmus lenne, ha a succrescentia-termelésben a legmélyebb pontra akarnánk véglegesen berendezkedni. De van a jelen nehézségekben olyan rész is, amely minden átmenetinek remélhető helyzetől független. Az elmúlt másfél évtized diplomatermelési arányait a történeti Magyarország sem tudta volna súlyosabb következmények nélkül megúszeni: a jövőt illető legvérmesebb remények sem jogosíthatnak fel tehát bennünket arra, hogy az eddig járt úton tovább haladjunk. S figyelembe kell azt is vennünk, hogy éppen ezen a területen nem indulhatunk ki reményekből, csak az adott helyzetből, mert a remény, ha állástalan diplomásokról, általában ha a megélhetésért szinte hiába küzdő munkanélküliekről van szó, nem tartozik a bizonytalan időre elraktározható készletek közé. Valóban elérkezett az utolsó perc arra, hogy a problémával elszántan szembenézzünk.

Az utóbbi időben egyetemi-főiskolai körökben éppúgy mint a sajtotában több alkalommal szó esett a leggyökeresebbnek látszó orvosságról, az ú. n. versenyvizsgálatok intézményének bevezetéséről. Ez a rendszer a diploma megszerzését az eddigi abszolút minimális tudás helyett, amivel a vizsgálaton még „átesúzni“ lehet, a viszonylagosan maximális teljesítményhez kömés. A versenyvizsgálat elvére felépített szelektáló apparátus ugyanis az egyes területeken csak annyi jelöltet engedne diplomához jutni, amennyi számára férőhely van, tehát amennyit a köz még használni tud — még pedig természetesen csak a legjobbakat. Az előzetes szelekció — pl. a középiskolai, sőt még az egyetemi is — aránylag keveset számítana: minden a végső, egyben a döntő futamtól függne.

Egyes, elsősorban érdekelt testületek részletesen foglalkoztak a versenyvizsgálat problémájával s ha végleges álláspont még nem alakult is ki, annyi általánosságban megállapítható, hogy a látszólag egy csapásra minden nehézséget megoldó eljárás intézményesítésével szemben éppen a részletek taglalása során aggodalmak merültek fel. Vizsgáljuk meg a problémát pro és contra: próbáljuk megállapítani az előnyöket és a várható hátrányokat.

A legfontosabbnak gondolnám az összes előnyök közül az állások elnyerésénél az ethikai szempont teljes diadalra jutását. Kétségtelen, hogy a verseny vizsgálati rendszernek az egész vonalon való bevezetése, ha irgalmatlan eszközökkel is, a diplomások túltermelését szinte az egyik napról a másikra megszüntetné s egyben biztosítaná a jövő diplomásainál az eddigi átlagot messze felülmúló készlettségi színvonalat. De még e mérhetetlen gyakorlati eredménynél is többet jelentene az az erkölcsi siker, hogy a versenyvizsgálat szinte kiküszöbölné a protekció legmegvetendőbb, a mai körülmények között egyenesen túrhetetlen fajtáját, azt, amelyik a tehetség, szorgalom és a rátermettség elé meri és tudja helyezni a társadalmi és rokoni összeköttetések istápolóját. Alig

lehetne még egy olyan eljárást megjelölni, mely olyan radikálisan vissza tudná szerezni a ma már szinte értékvesztett diploma becsületét s ezzel egyben a használhatósági értékét is. S amennyiben a versenyvizsgálati elv lassanként behálózna az élet fontosabb területeit, olyan tisztító légáramlat hatná át az egyes helyeken esetleg még megrekedt dohos levegőt, hogy szinte az egész magyar élet regenerációját várhatjuk tőle. Ha még hozzávesszük, hogy e rendszer a tanulás szabadságát szinte érintetlenül hagyná, akkor a legfeltűnőbb előnyöket nagyjában felsoroltam.

Amikor a versenyvizsgálat elvének rendkívüli jelentőségét elismerem, kötelességem egyben rámutatni azokra a kifogásokra is, amelyeket vele szemben hangoztatni szoktak. Ismeretes, hogy az európai kultúmemzetek között a legkövetkezetesebben s egyúttal az értelmiségi pályák legtöbbször a franciák állították fel a versenyvizsgálatok akadályait. A hosszú idő óta szerzett tapasztalatok alapján éppen náluk aránylag sok a rendszernek a kritikusa. Az talán nem sokat számít, hogy a gyengédlelkű szellemi pacifistáknak nem tetszik az a vértelen, de mégis gyilkos küzdelem, amelyre a jelöltek az önfenntartás ösztöne szinte rákényszeríti: ez az intellektuális téren évről-évre megismétlődő bellum omnium contra omnes. Ennél fontosabbak a pedagógiai természetű kifogások: az emlékezet túlterhelése, a jellembeli tulajdonságok szükségszerű háttérbe szorítása az eredmény elbírálásánál, az agyontanultság, a kezdeményező erő megfogyatkozása, általában a receptív erők túlbecsülése a produktív készségek rovására. Mindebben sok az igazság. Ha azonban a kegyelemből áteresztettek, az ú. n. karitatív diplomások nagy számára gondolunk — egy kitűnően tájékozott szakember ezeknek arányát nálunk a háborút követő években 50%-ra taksálja! —, akkor a franciák esetleges túltanultságát szinte hajlandók lennénk „felix culpa“-nak minősíteni. S azt is könnyű szívvel megállapíthatjuk, hogy a franciák szellemi életének produktív erőit ez a rendszer, ami mellett egyébként minden kritika ellenére rendületlenül kitartanak, egyáltalán nem bénította meg. Az igazi nehézségek másutt vannak! Először egy általánosabb jellegű nehézségre hívom fel a figyelmet, majd egy konkrét példán, a hozzám legközelebb álló középiskolai tanárképzés problémáján az egyes esetekben felmerülő speciálisabb akadályokat szemléltetem.

Amennyire kétségtelen, hogy a versenyvizsgálati rendszer önmagában véve is alkalmas a diplomások számának mérséklésére, annyira bizonyos, hogy megfelelő előzetes szelekció nélkül a versenyvizsgálat a kétségbeesett társadalmi deklasszifikáltak számát szükségszerűleg nagyban felduzzasztja s így az intellektuális proletárságtól jelentett társadalmi veszély csökkentésére önmagában véve nem alkalmas. Az igaz, hogy a végső akadályok meredek volta visszafelé hatólag is előbb-utóbb ellankasztaná az értelmiségi pályák felé özőnlők rohamát, amíg azonban ez a belátás áthatná társadalmunkat, addig a kései, de annál irgalmatlanabb szelekció elesettjei fölötté elszaporodnának. S ezek, ha annyi tudást, amennyi a vizsgálatkor őket átsegítené, nem is tudtak szerezni, ahhoz eléggé kiműveltek, hogy reménytelenségükben a társa-

A középiskolai tanári diplomákkal kapcsolatos speciális nehézségek szemléltetésénél előre kell bocsátanom, hogy a magyar értelmiségi pályák között talán egyetlen olyant jelölhetünk meg, amelynél, főleg újabban, a megindulástól kezdve mindvégig, a versenyvizsgálati rendszerre legalább távolról emlékeztető szelektáló berendezkedést találunk: ez a katonatiszti pálya. Első pillantásra nyilvánvaló, hogy hasonló rendszer a siker némi reményével csak ott alakítható ki, ahol megfellebbezhetetlen, minden részletre kiterjedő központi irányítás, centralizáció van s ahol a későbbi alkalmazásnál az eredetileg megkívánt rátermettségi kellékeken kívül különleges feltételek többé már nem szerepelhetnek. Ilyen a helyzet az élet több területén Franciaországban is, ahol a centralizációt már az abszolutizmus megteremtette, a forradalom még tovább fokozta, ahol a faji, felekezeti különbségek a későbbi (állami) alkalmazásnál nagyobb szerepet nem játszhatnak. Egy annyira homogén, demokratikus eszméktől átítatott, amellet nagyjában etatisztikus szemléletű társadalomban, mint a francia, a versenyrendszernek megvannak a tanári pályánál is a lélektani, szociális, politikai feltételei, nem is említve a legfontosabbat, a hagyományt, amely ezt a rendszert már régebben, a mainál sokkal kedvezőbb körülmények között begyökerezettette. Mindig könnyebb alacsony vízálláskor erősgátat építeni, mint akkor, ha az áradat már mindent elöntött.

Nálunk a helyzet egészen más s kiszámíthatatlan energiát fogyasztana el csak az előfeltételek megteremtése is. Azt nem is számítom a leküzdhetetlen nehézségek közé — pedig ez sem elhanyagolható mennyiség —, hogy ez esetben a jelenlegi négy középiskolai tanárvizsgálónak egymáshoz való viszonyát gyökeresen szabályozni kellene (mert most egyszerre négy helyen adnak tanári diplomát), ami viszont előbb-utóbb felvetné az érdekelt bölcsészeti karok egymáshoz való viszonyának még súlyosabb problémáját is. Mindez a továbbiak mellett mégis csak másodrangú nehézséget okozna. Ennél sokkal nagyobb akadályt jelent, hogy hosszú történeti fejlődés eredményeként legkülönbözőbb jellegű, nagyjában mégis azonos jogokkal felruházott középiskoláink vannak: államiak, községiak, felekezetiak, társulatiak. Hogy a felsoroltak közül iskolafenntartók szerint csak a felekezetiak ismét hány különböző csoportra, ezek ismét hányféle árnyalatra lennének oszthatók, arról nem kell külön beszélnem. Ezt a rendkívül bonyolult, a számtalan érzékeny pont miatt csak a legnagyobb óvatossággal kezelhető sokféleséget éppen a legfontosabb kérdésnél, a tanárok alkalmazásánál valami egységbe foglalni csak úgy lehetne, ha az évszázadokon át kialakult, féltékenyen őrzött külön-külön színeket előzőleg erőszakosan valami közös színvegyületbe oldanék fel. Arra, hogy az egyes iskolafenntartók leendő tanáraikkal szemben azok alkalmazásánál speciális, az adott helyzetben egyébként természetes kikötéseket ne tegyenek, a legnagyobb optimizmussal sem számíthatunk. S e speciális igények — gondoljunk például a szerzetes tanároknál a szerzetesi hivatás szempontjára — a legtöbb esetben egyáltalán nem azonosak a versenyvizsgálatoknál előtérben álló követelményekkel. A kényes, megoldhatatlan problémák egész tömege merülne fel. Nem is kell a fantáziát nagyon megsarkantyúzni, hogy a legfontosabb helyzetet

elképzeljük: előfordulhat pl. véletlenül, esetleg éveken át, hogy nagyobb tömegben egyazon — bármelyik — felekezethez tartozók jutnak be a diplomások közé; az alkalmazásnál nemcsak az egyes felekezeti iskolafenntartók jutnának érthető módon zavarba, hanem bizonyos fokig az állam is, amely szinte kénytelen arra ügyelni, hogy a nagynehezen kialakult egyensúly, amely egyúttal a társadalmi és felekezeti békét is jelenti, fel ne boruljon. Ha pedig a versenyvizsgálatoknál az eredmény kialakulásába s így az állások elnyerésébe heteronom szempontok is belevegyülhetnének, akkor az egész nem érte meg a fáradságot. Még arra sem számíthatunk, hogy az ú. n. nagy számok törvénye menti meg mintegy magától a helyzetet: sajnos, azok a számok, amelyekkel ezen a területen az évi succrescentia-szükséglet kifejezhető, egyáltalán nem tartoznak a nagy számok közé. Mindezt összevéve, tekintettel széttagoltságunkra, melyet részben a történeti fejlődés magyaráz, a középiskolai tanári pályánál a helyzet a versenyvizsgálatok intézményesítésére egyáltalán nem mondható kedvezőnek.

Ha pedig a versenyvizsgálaton helyüket megállt diplomás tanárokat csak az állam, esetleg a községek alkalmazzák, az egyes felekezetek viszont kénytelenek lennének olyanokat is igénybe venni, akik ezúton nem tudtak diplomát szerezni, akkor az 1883-i középiskolai törvény legszebb eredménye menne — egész tanügyünk kimondhatatlan kárára — veszendőbe: a különböző jellegű, de nagyjában azonos jogú középiskolák tanári karainak képesítésük szerint való homogén volta.

Bár a vázolt konkrét esetben a versenyvizsgálatok rendszeresítése komoly nehézségekbe ütköznék s hasonló kisebb-nagyobb akadályok más értelmiségi pályáknál is esetleg megállapíthatók lennének, azért a gondolatot mégsem tartom elejtendőnek. Vannak olyan tudománykarok és főiskolák, amelyekből csak egy van az országban, tehát mintegy monopolizálhatják az egy-egy pályára való előkészítést s amelyeknek a növendékei jövő életpályájukon nagyjában azonos feltételek mellett, minden speciális kikötés nélkül helyezkedhetnek el. Ezeknél kellene és lehetne a versenyvizsgálati rendszert egyelőre kísérletképpen bevezetni s a szerzett tapasztalatok felhasználásával, az egyelőre még hiányzó előfeltételeket is óvatosan megteremtve, lehetne ezt az önmagában véve kitűnő gondolatot a szövevényesebb vonatkozású intézményeknél is fokozatosan a lehetőség mértékéig érvényre juttatni.

Egészen másutt ragadja meg a kérdést az új középiskolai törvény, mely a szelekciót már a középiskolánál szigorúbbra kívánja fogni s főleg az érettségi vizsgálatoknál akarja elzárni az utat az egyetemi tanulmányokra alkalmatlannak gondolt ifjúság elől. A kérdéssel elméletileg a legbehatóbban Kornis Gyula foglalkozott egyik legutóbb megjelent, „A kultúra válsága“ c. könyvében, amelynek első terjesdelmes tanulmányát a jeles szerző éppen a szellemi munka válsága kérdésének szenteli. Miután Kornis Gyula kritikailag végigvizsgálta a különböző orvoslási ötleteket és eljárásokat — pl. a kvalifikáció fel-emelését, az értelmiségi exportot, az időelőtti nyugdíjazással teremtett munkaalkalmakat, a telepítés problémáját, a németeknél megvalósított munkaévet — arra a végkövetkeztetésre jut, amit különben egyik

képviselőházi beszédében (1933 május 30-án) is hangoztatott, hogy „a szelekció kérdését gyökeresen, komolyan és igazságosan csak a középiskolában lehetne megfognunk“. Rögtön rámutat azokra az előnyökre is, amikkel a szigorúbb középiskolai szelekció járna: „Először: a szellemileg túlságosan lazává demokratizálódott középiskolát, a Gelehrtenschüle-t, visszaadjuk eredeti rendeltetésének és színvonalának. Másodsor: megszabadítjuk az egyetemeket az oda nem való tehetségtelen, szellemileg selejtes elemektől. Harmadsor: megszabadítjuk az országot a felesleges diplomásoknak társadalombontó nagy számától és az egészségesebb társadalmi szervezet fejlődésének útját egyengetjük. Negyedsor: mivel csak a jelesebb elmék juthatnak az egyetemekre és főiskolákra s innen viszont a hivatalokba és szabad szellemi pályákra, remény van arra, hogy a szellemi elit lesz a vezető társadalmi réteg ebben az országban.“ Konkrét javaslata szerint az ifjúságot az érettségi vizsgálaton meg kellene felezni: ötven százalék, a jobbik fél, tovább mehetne az egyetemekre és főiskolákra, a másik, rosszabbik fél pedig a minősítési törvény megváltoztatásával elfoglalhatná azokat a kisebb, segédhivatali és egyéb hasonló állásokat, amikre eddig a négyosztályú polgári vagy középiskolai végzettség képesített. Maga Komis is érzi, hogy javaslata első pillanatban talán keménynek látszik s mintha „egy szellemi mechanika zord szava“ hangzanék ki belőle: de legjobb meggyőződése szerint nem lát más megoldást. Azok az érvek, amelyekkel a konklúziót alátámasztja, a látszólagos keménységet magyarázza, tehát lényegében megértéssel enyhíti, megérdemlik mindazoknak figyelmét, akik a kérdéssel nem jelszavak alapján, nem légüres térben foglalkoznak, hanem valóban átérzik a probléma mérhetetlen fontosságát, szinte sorsdöntő jellegét.

Az új középiskolai törvény alapján véve hasonló gondolatot ültet át a valóságba, némileg módosított formában, amennyiben a mechanisztikusán alkalmazható százalékolást mellőzve próbálja az érettségi vizsgálatokat hathatósabban a szelekció szolgálatába állítani. A nagyjelentőségű intézkedést a 38. §. tartalmazza, melynek értelmében az érettségi vizsgálatnak csak akkor lesz egyetemi és más főiskolai tanulmányokra képesítő hatálya, ha ezt a bizottság „az érettségi vizsgán tanúsított, valamint a tanuló középiskolai tanulmányai folyamán elért tanulmányi eredményének, erkölcsi magaviseletének és egyéniségének gondos mérlegelése alapján külön megállapította.“ A képesítő hatály megállapításának az államfő által jóváhagyandó részletes szabályzatát a minisztérium külön rendeletben fogja közzétenni. Ezzel a ponttal Hóman miniszter bátran hozzányúlt a szelekció sorsdöntő kérdéséhez.

A továbbiakban minden attól függ, hogyan ragadja meg a kérdést az ígért szabályzat, mennyire sikerül majd az idézett szakasz intencióját a valóságba átültetni. Fontos, hogy ezek a rendelkezések ne maradjanak papirosos s az egyetemeknek és főiskoláknak a legnyomatékosabban kémiők kellene a felügyeleti hatóságot, hogy a tervezett középiskolai szelektáló apparátust az ország érdekében mentői előbb, mentői hatékonyabban kezdje működtetni. Mert — ezt kénytelen vagyok őszintén bevallani — a szelekció kérdésében mindaddig hitetlen Tamás vagyok és maradok, amíg egyszer eredményeket nem látok. S különösen a

középiskolai hathatósbabb szelekciót illetőleg a közelmúlt tapasztalatai után nem lehetünk elég pesszimisták. A legutóbbi időben ugyanis a hasonló rendeltetésű, de a tervezett intézkedésnél sokkal enyhébb szelekciós próbálkozásokat (mint pl. a felvételi — rosta-vizsga) hamarosan diszkreditálta, majd hatálytalanította főleg a napisajtóban megnyilvánuló ú. n. közvélemény engesztelhetetlen állhatatossága. A főleg szülőkből verbuválódó közvélemény ugyanis a középiskolát — minden kultúrpolitikai és társadalompolitikai megfontolást, egyébként érthető elfogultságból, magától csökönyösen elhárítva — mindenki iskolájának tekinti s ezen felül a legenyhébb korlátozó intézkedésekben is hajlandó eleve hátsó gondolatokat, burkolt törekvéseket szimatolni. Csak sajnálni lehet, hogy a nagyobb nyilvánosság előtt — tiszteletreméltó kivételektől eltekintve — jóformán kizárólag ez a közérdekkel nem sokat törődő felfogás juthat szóhoz, ami annyit jelent, hogy az egészséges megvitatásnak, a tisztultabb közfelfogás kialakulásának feltételei egyelőre még hiányoznak. Ennek következtében háromszorosan fel kell vértézve lennie a népszerűség csábításai ellen annak a felelős állásban lévő politikusnak, aki e téren komoly eredményt kíván biztosítani, annál is inkább, mert a jelek szerint a végrehajtásnál legfontosabb szerepre hivatott középiskolai tanárok sem szívesen gondolnak arra, hogy a felelősségből a rájuk eső részt feltételek nélkül vállalják. Ha pl. csak távrolól is figyeljük az új középiskolai törvény előkészítése során megjelölt sajtóközleményeket, minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a szélesebb körű nyilvánosságot az egész ügyből szinte kizárólag a szelekció érdekelte s hogy a komolyabb intézkedések elgáncsolására, a „kontraszelekció“ további biztosítására már most kiépültek a hadállások.

Már pedig minden további attól függ, sikerül-e végre a középiskolának az utóbbi időben alaposan elromlott szűrőszerkezetét megjavítani. Az organikus, az erőszakos beavatkozást mellőzni tudó szelekciót az egyetem ugyanis csak akkor valósíthatja meg, ha e téren a középiskola a maga feladatát — legalább abban a mértékben, mint régebben — újból el fogja végezni. Ha a középiskola az áradatot nem próbálja levezetni, hanem azt — mint főleg az utóbbi időben tette — szinte iszapostól továbbra is rázúdítja a főiskolákra és egyetemekre, akkor utólag kieszelhetünk drákói rendszabályokat, de az ilyen erőszakos jellegű megoldás kielégítőnek nem lesz mondható. Meg kell jegyezni, hogy az állapot megromlásáért nem a középiskolai tanárságot terheli a felelősség, mert hiszen a tanárság megnehezedett körülmények között is szinte hősiiesen teljesíti a maga kötelességét, hanem elsősorban okolható a mértéknek a közvélemény által diktált, szinte kikényszerített alábbszállítása s nem utolsó sorban a szűnni nem akaró, szinte permanenssé fajult reformálás, mely a középiskolát földrengéses zónához hasonló területté alakította át, ahol szinte nem volt érdemes valami állandóbb jellegűt építeni, mert a következő reform földlökése úgyszólván romhalmazt csinálhatott belőle. Az új középiskolai törvényt elsősorban az teszi rokonszenvenné, hogy a zűrzavarban rendet kíván teremteni s olyan tartósabb állapotot ígér, aminek relatív nyugalma nélkül a középiskola eredményes munkát nem végezhet.

Egyelőre, a szelekciót szabályozó rendelet megjelenéséig is, induljunk ki abból, hogy a középiskolát fokozottabb mértékben sikerül ráeszméltetni elit-képző hivatására s hogy az új középiskolai törvény szelekciós tervezetései ez alkalommal nem maradnak papiroson. Ez esetben az egyetemeknek és főiskoláknak a munkát ott kell folytatniok, ahol a középiskola abbahagyta. Az eljárási módokat minden egyes karnak, főiskolának a maga belső alkotottsága szerint kell részletesen megállapítani: a fődolgozó a következetes, a közérdeket szolgáló, minden egyéb mellékszempontot figyelmen kívül hagyó állandó szelektáló törekvés. Konkrét példákat tudnék megjelölni a magyar felsőoktatás köréből, ahol, főleg a férfiaknál, számbavehető túlprodukciónincs, a leendő hivatásra való előkészítettség teljesen kielégíthetőnek mondható, elsősorban azért, mert a szelektáló eljárás, minden társas alakulásnak ez a legfőbb irányító elve, már az alsóbb fokon megkezdődik s a tanulmányok egész idején minden erőszakosabb rendszabály alkalmazása nélkül következetesen végigvonul. A továbbiakban a főiskolai és egyetemi szelektálást szolgáló hivatott néhány általánosabb jellegű gondolatot kívánok befejezésül felvetni.

Ha a középiskola a formailag jogosultak létszámát csökkenteni tudja, akkor a főiskoláknak és egyetemeknek is könnyebb lesz a felvehető létszámát — lehetőleg minden partikuláris érdek mellőzésével, csak az országos érdekek szemmel tartásával — úgy megállapítani, hogy a mostani jelölt-infláció már ezáltal is érezhetően csökkenjen. Erre az eljárásra az orvostudományi karok máris követendő példát mutattak. A megvalósításhoz szükséges lomé, hogy a párhuzamos intézmények a felügyeleti hatóság bevonásával egymással komoly, kötelező megállapodásra jussanak s ne a létszám emelésében, a keretek tagításában, hanem a szelekció elvének tudatos szolgálatában versenyezzenek. Itt felvetődhetik az egyes karokon és főiskolákon a nőhallgatók problémája. Ezzel kapcsolatban nálunk is felmerült az a gondolat, hogy a korábbi (háborúelőtti) korlátozó rendelkezések állíttassanak vissza. Németországban tudvalevőleg az újabb intézkedések szerint csak 50% nőhallgató lesz a jövőben az egyetemekre felvehető. Hasonló eljárásra addig talán még lehetett volna tanulmányi szempontból a tárgyi alap látszatát megtalálni, amíg a fiú- és leányközépiskolák között nagyobb különbség volt: az új törvény azonban, mint ismeretes, az eddigi különbségeket is kiküszöbölni igyekszik. Itt is minden, ma már talán idejét múlt különbségtevésnél célravezetőbb eljárás lenne, ha a nők számára megnyit pályákon a szociális osztó igazság szellemében külföldön is bevált mintára az alkalmazás körforgása gyorsíttatná meg. Egyike ez azoknak a területeknek, ahol a mindkét nembeli diplomás ifjúság elhelyezése érdekében sokat lehetne a mai helyzeten javítani.

A felvehető létszámának csökkentésénél is fontosabb lenne a vizsgálati követelményeknek nem a papiroson, hanem a gyakorlatban való megszigorítása legalább annyira, hogy a már említett karitatív diplomák végleg kiküszöbölteknek legyenek mondhatók. Nem arról van szó, hogy szellemi mandarinizmust kreáljunk, hanem arról, hogy a szellemi pályák területén a létért való küzdelem feltételeit a jövőben

az adott és megváltoztathatatlan körülményekhez hozzáigazítsuk. Különösen két ponton lehetne a mai gyakorlatot megjavítani: egyfelől a sikertelen vizsgálatok megismétlésének feltételeit kellene alaposan megszigorítanunk, másfelől, az egységesebb elbírálási alap megteremtése céljából is, a kétségtelen nagy nehézségek ellenére, mindent meg kellene tennünk, hogy a főiskolai és egyetemi vizsgálatok tényleg vizsgáló bizottságok, nagyobb nyilvánosság előtt folyjanak. A mainál sokkal jobb átlagos színvonal elérésére csak az említett feltételek mellett lehet reményünk.

További komoly lépés lenne a tanulmányi segélyeknek, általában minden fajtájú diákszegélyezésnek a szelekció szolgálatába való állítása. A kérdéssel ez alkalommal nem kívánok részletesebben foglalkozni, annyit azonban felelősséggel merek állítani, hogy az ú. n. karitatív diplomák egy részének anyagi fedezetét alkalmilag — különösen a háborút követő egynéhány évben — diákszociális intézmények is szolgáltatták. Nem szeretném, ha éppen ezen az érzékeny ponton félreértésnek tenném ki magamat: mindent meg kell tennünk, hogy az anyagilag gyengébb rétegek tehetséges, a kiválasztásra érdemes sarjait a legtágabb értelemben vett kultúr-demokrácia szellemében kitűzött céljaik megvalósításában mentői hathatósabban segítsük. Éppen ezeknek a joggal feltörekvő tehetségeknek érdekében lenne szükséges, hogy a gyengébb, sőt a közepes tehetségűeknek tisztán szociális szempontok szerint igazodó segélyezését legalább átmenetileg visszafejlesszük. Általánosítani igazságtalanság lenne, de azt bizonyosra mondhatom, hogy a szegény s egyben nem ritkán határozottan tehetségtelen, sőt sokszor még hanyag diákoknak soha olyan könnyű dolguk nem volt, mint az összeomlást követő évek általános aránytalanságában. Hogy a helyzet ennyire elfajulhatott, hogy a kapun dörömbölő diplomások között szép számmal akadnak olyanok is, akiknek soha diplomát a kezükbe adnunk nem lett volna szabad, azért a felelősséget egy kevéssé mindnyájunknak viselnünk kell. Ezt a „kultúrpolitikát“ folytatnunk öngyilkosság számba menne. Bármilyen segélyt a jövőben csak olyan rászoruló, valóban tehetséges növendékek kaphassanak, akiknek diplomához segítése kultúrpolitikai értelemben vett komoly közérdeknek minősíthető.

A nemzet ereje értelmiségén keresztül érvényesül. Ha a leendő vezető-rétegek kreálásában megfelelkezünk arról, hogy megsokasodott, súlyosbodott, bonyolultabb problémáinkhoz kell alkalmaznunk a kiválasztás mértékét, ha akármilyen szép jelszavak tál lencséjéért eladjuk — álhumanizmusból vagy talán kényelemből is — a Duna völgyében egyelőre még komolyan vitássá nem tett kulturális elsőszülöttségi jogunkat, akkor kockára tettük egész jövőnket. Abból a mélységből, ahová a sors bennünket levetett, csak nagy erőfeszítések, áldozatok s nem utolsó sorban egészen újraformált, a valósághoz alkalmazott kultúrpolitikai koncepció vezethet ki majd egyszer bennünket.